

УДК 372.(09)

**ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ФР. ФРЕБЕЛЯ НА ТЕОРІЮ І ПРАКТИКУ
СУСПІЛЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УНР (БЕРЕЗЕНЬ 1917 - СІЧЕНЬ 1919рр.)**

Т.А. Ключнікова

асистент кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
email: 4a5z67@ukr.net

**ВЛИЯНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ ФР. ФРЕБЕЛЯ НА ТЕОРИЮ И ПРАКТИКУ
ОБЩЕСТВЕННОГО ДОШКОЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ УНР (МАРТ 1917 - ЯНВАРЬ 1919 ГГ.)**

Т.А. Ключникова

асистент кафедри дошкільного образования
Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

**THE INFLUENCE OF FRIEDRICH FROEBEL'S EDUCATIONAL CONCEPTS ON THE
THEORY AND PRACTICE OF PUBLIC EARLY CHILDHOOD EDUCATION OF UKRAINIAN
PEOPLE'S REPUBLIC (APRIL 1917 - JANUARY 1919)**

T.A. Klyushnikova

assistant professor of Early Childhood Education Department,
Nizhyn State Gogol University

У статті розглянуто особливості впливу педагогічних ідей Фр. Фребеля на теорію та практику суспільного дошкільного виховання Української Народної Республіки (УНР) (березень 1917-січень 1919рр.). Автор аналізує праці С.Ф. Русової та архівні джерела (звіт про роботу першого українського зразкового садка товариства Дитяча Хата за 1917-1918 навчальний рік; програми курсів підготовки «діячів дошкільного виховання»; інструкцію для дитячого садка і захистка; опис змісту і методів роботи на дитячих майданчиках в літній період та ін).

Ключові слова: педагогічні ідеї Фр. Фребеля, суспільне дошкільне виховання, Українська Народна Республіка, С.Ф. Русова.

В статье рассмотрены особенности влияния педагогических идей Фр. Фребеля на теорию и практику общественного дошкольного воспитания Украинской Народной Республики (УНР) (март 1917-январь 1919гг.). Автор анализирует работы С.Ф. Русовой и архивные источники (отчет о работе первого украинского образцового детского сада товарищества Детский дом за 1917-1918 учебный год; программы курсов подготовки «деятели дошкольного воспитания»; инструкцию для детского сада и очага; описание содержания и методов работы на детских площадках в летний период и др.).

Ключевые слова: педагогические идеи Фр. Фребеля, общественное дошкольное воспитание, Украинская Народная Республика, С.Ф. Русова.

The article deals with peculiarities of the influence of Friedrich Froebel's educational concepts on the theory and practice of public early childhood education of Ukrainian People's Republic (Marh 1917- January 1919). The author analyzes works of Sophia Rusova and archival records (the report of the society Children's House first model kindergarten over the period of 1917-1918 academic year; early childhood education workers' preparation courses programs; guidelines to a kindergarten; description of the syllabus and methods of children's summer playground's and others).

Keywords: Froebel's educational concepts, public early childhood education, Ukrainian People's Republic, Sohia Rusova.

У 1991 році було проголошено створення самостійної незалежної Української Держави, що поклало початок великим реформам у всіх галузях життя країни, які тривають до сьогодні. Теорія та практика освіти позначилася суттєвими змінами, новими пріоритетами, закріпленими в законодавчих актах. Реформування у ланці дошкільної освіти спрямовані на розбудову національного суспільного дошкільного виховання. Важливу роль у цьому процесі може відіграти вивчення та застосування у практиці сучасної дошкільної освіти історико-педагогічного досвіду – використання педагогічних ідей Фр. Фребеля у реалізації завдань національного дошкільного виховання в період Української Народної Республіки (березень 1917-січень 1919рр.).

Аналіз стану наукової розробки використання педагогічних ідей Фр. Фребеля у теорії та практиці суспільного дошкільного виховання в Україні у визначений нами період, дозволяє зробити висновок про те, що сучасними науковцями досліджені різні аспекти визначеної проблеми. Основними напрямками досліджень є використання окремих ідей Фр. Фребеля у теорії і практиці суспільного дошкільного виховання та професійній освіті: підготовка вихователів дітей дошкільного віку (І. Г. Улюкаєва), розвиток ідей діяльнісного підходу у суспільному дошкільному вихованні (А.Д Січкара), використання ручної праці на заняттях в дитячих садках (Т. Л. Єськова).

Проте у педагогічній літературі відсутнє цілісне дослідження педагогічних ідей Фр. Фребеля та особливостей їх використання у реалізації завдань національного дошкільного виховання в період Української Народної Республіки (березень 1917-січень 1919рр.).

Метою публікації є визначення особливостей впливу педагогічних ідей Фр. Фребеля на теорію і практику суспільного дошкільного виховання УНР (березень 1917-січень 1919рр.).

Фр. Фребель німецький педагог що відстоював створення національної системи освіти Німеччини. Він є автором першої системи дошкільного виховання, яку побудував на засадах християнської релігії та німецької класичної філософії. Основним завданням виховання він вважав – не зіпсувати вродженої позитивної природи дитини, яка подібно до свого Творця має потребу в діяльності, у процесі якої відбувається чуттєве сприйняття навколишнього світу, яке виявляється через мовлення або зображення (наприклад, малюнок). Фр. Фребель заснував виховні заклади для дітей дошкільного віку – дитячі сади і першим ввів до педагогічного процесу діяльнісний принцип. Ним створений дидактичний матеріал – «дарунки» та розроблена методика використання його у роботі з дошкільниками. Заняття дитячого саду визначені Фр. Фребелем є праобразом всіх занять сучасного дошкільного навчального закладу.

У невеликій статті «Повідомлення та звіт про німецький дитячий сад» (1843 р.) Фр. Фребель запропонував структуру роботи дитячого саду, яка поєднувала чотири рівні роботи: догляд за дітьми; навчання вихователів і виховательок; створення, вивчення та відбір ігор та методик їх проведення; здійснення співпраці з батьками та іншими людьми, що виховують дітей [6, 97]. Остання форма роботи реалізовувалася через читання журналу, яку видавав заклад, через участь батьків в ігровій діяльності дітей, яку організовували вихователі з метою навчання мам «усвідомленому» вихованню.

Педагогічні ідеї Фр. Фребеля, їх практичне втілення у дитячих садах західноєвропейських країн та народних дитячих садах на теренах України вивчали вітчизняні педагоги Н. Д. Лубенець, С.Ф. Русова. Результати їх вивчення було творчо реалізовано у теорії та практиці українського дитячого садка у період – 1917-1919 рр., що ознаменувався ліквідацією самодержавства як основного фактору національного гноблення та утворення Української Народної Республіки. Протягом 1917 року в Україні відбулося два учительських з'їзди, результатом роботи яких був план націоналізації освіти та організації українського вчительства. С.Ф. Русова як керівник відділів позашкільної освіти та дошкільного виховання при Міністерстві освіти Української республіки виступала за втілення принципів демократизації і націоналізації навчально-виховного процесу дитячого садка. Шлях

реалізації названих принципів вітчизняний педагог вбачала у підготовці кадрів на національному ґрунті. У квітні 1917 року при Фребелівському педагогічному інституті нею були організовані курси підготовки фахівців для роботи в українських і єврейських яслах, дитячих садках, притулках. За короткий термін С. Русовою була розроблена концепція українського дитячого садка, сутність якої була викладена у праці «Дошкільне виховання» (1918 р.). Зміст праці складала «... лекції з педагогіки і психології, які Софія Федорівна читала в інституті майбутнім педагогам» [1, 21]. Виходячи зі змісту праці «Дошкільне виховання», можна стверджувати, що С. Русова вважала за необхідне ознайомлення майбутніх вихователів з педагогічною творчістю Фр. Фребеля, його ідеями з питань виховання дітей дошкільного віку.

Характеризуючи стан суспільного дошкільного виховання в Україні 1917-1918 рр., вітчизняний педагог говорить про застосування у педагогічному процесі дошкільних закладів «Фребелівсько-монтесорівської системи вільного виховання», яка погано була пристосована до впровадження на національній основі [1, 62].

Софія Федорівна ставить Фр. Фребеля, як одного з творців дошкільного виховання, поруч з Й. Песталоцці. Вона вбачає заслугу Фребеля у вченні про природні інстинкти, на розвиток яких має бути спрямоване виховання дитини, а саме на «нахили»: 1) діяльності (активний фактор), 2) хліборобства і будівництва, 3) мистецтва – шляхом розвитку вуха, ока, руки, 4) знання – через зацікавленість до всього довкола, 5) соціальний, 6) релігійний; у визначенні засобів, гри та праці, щоб «задовольнити ці нахили, ці інстинкти» [1, 50], які зміцнять, розвинуть, наблизять дитину до природи через її творчу самодіяльність; у визначенні принципів та цілей виховання даної педагогічної системи.

Вітчизняний педагог підкреслює, що Фр. Фребель дивиться на дитину, як на істоту Божу, людську, дитину природи, а отже, духовну, соціальну, біологічну, тобто – особистість. Саме це визначає цілі та принципи виховання: «виховання повинно провадитись відповідно природному розвитку дитини» (принцип природовідповідності – Т.К.); «закони виховання не можна вигадувати, їх можна лише відкривати, завше рухаючися за різними дітьми» (принцип індивідуалізації – Т.К.); «дитина у своєму розвитку повторює розвиток усієї людності» (першим запропонував «біогенетичний метод», яким педагоги стали захоплюватись значно пізніше – Т.К.); «з дитини маємо виховувати члена родини, громадянства й людності» (зв'язок родинного і суспільного виховання, а також відповідає одній із сучасних цілей виховання – виховати громадянина не тільки своєї країни, а людину планети Земля – Т.К.); «дитячий садок відповідає готовій потребі сучасного культурного стану людності» [1, 51] (зв'язок виховання зі станом розвитку суспільства – Т.К.).

С. Ф. Русова вважала корисними та ефективними методичні ідеї Фр. Фребеля. Вона радить використовувати у навчально-виховному процесі національного дитячого садка фребелівський метод «центральної ідеї», за допомогою якого зміст навчання групувати у системи, відповідно ускладнюючи і збагачуючи їх. За таких умов дитина буде володіти системою знань, а не фрагментарними уявленнями [1, 122].

Надаючи великого значення сенсорному вихованню дітей у сприйманні дитиною навколишньої дійсності, С.Ф. Русова звертає увагу майбутніх вихователів на розвиток зору, слуху, вказує на сприймання предметів через дотик. У роботі з дошкільниками Софія Федорівна наполягає на необхідності використання спеціальних сенсорних вправ, які повинні розвинути не тільки гостроту органів чуття, а й сенсорну пам'ять. Дотик вітчизняний педагог визначає «первісним почуттям дитини і контролером зору» [2, 220]. «Щоб розбиратись у сприйманні м'якого і шорсткого та твердого, треба додержуватись методу Фребеля – методу протилежності» [2, 234].

Також С.Ф. Русова виокремлює у виховній системі німецького педагога метод дисциплінування дитячої думки шляхом розкладання цілого на частини, йдучи від близького до далекого, від знайомого до незнайомого. Відзначаючи користь фребелівських методів, вітчизняний педагог застерігає від надмірного захоплення ними і доведення їх до крайніх меж. «Не треба переборщувати» і доходити до схоластики, «яка не має нічого спільного із живою дитячою психологією» [1, 118-119].

Слідуючи за фребелівською педагогікою, важливою складовою навчально-виховного процесу в національному дитячому садку Софія Федорівна вважала працю. Вона виділяє такі види ручної праці для дошкільників: загальнокорисна і естетично-декоративна, ілюстративна, психологічна. Загальнокорисна праця – витирання пилу на меблях, підмітання в кімнаті, догляд за рослинами і тваринами, в'язання дерев'яними спицями. Естетично-декоративна – це виготовлення або оздоблення речей, поробок у процесі заняття дітей образотворчою діяльністю (малювання, ліплення, аплікація). Вітчизняний педагог виступає проти роботи дітей з дрібним фребелівським матеріалом (бісером, горохом), не рекомендує використовувати у дитячому садку такі види фребелівських робіт як виколювання і вишивання. Названі види ручної праці вимагають дрібних рухів руки і напруження зору, які у дошкільників ще слабо розвинені, що шкодить фізичному і психічному здоров'ю дитини.

Як і Фр. Фребель, Софія Федорівна вважала гру основним методом у навчанні і вихованні дітей дошкільного віку. Вітчизняний педагог рекомендувала вихователям організовувати ігрову діяльність дітей таким чином, щоб в ній, крім наслідування, залишалося місце для творчості дитини. На її думку, поєднання у грі процесів наслідування і творчості, веде до розвитку в дитини бажання пізнання («зацікавленості»), а отже пізнавальної діяльності. На наше переконання, ця думка С.Ф. Русової співзвучна з ідеєю розвивального навчання німецького педагога. Але, розглядаючи розвиток у дітей «інстинкту творчості» вітчизняний педагог заперечує використання «шаблонів» (зразок виконаної роботи) у навчальній діяльності дошкільників. Нею здійснена критична оцінка практики роботи фребелічок, які використовували «шаблони» як засіб у навчальній діяльності, та чіткі вказівки як прийом, під час виконання дитиною завдання. Тут ми вбачаємо суперечність у поглядах С.Ф. Русової, тому що робота дитини за зразком і вказівками вихователя є процесом наслідування, в результаті якого вона навчається загальному способу дій. Цей досвід дошкільник використовує у процесі самостійної творчої діяльності з фребелівським дидактичним матеріалом, наприклад, «дарунками».

У фізичному вихованні великого значення С.Ф. Русова надавала рухливим іграм на свіжому повітрі. Вона звертала увагу вихователів на те, що фребелівські ігри вимагають прямостоячого положення тіла дитини, «бракує різноманітності в рухах» [1, 80], тому їх потрібно доповнювати рухливими іграми М.Монтессорі, які дозволяють дітям лазити, перекидатися, підвішуватися на руках.

Вітчизняний педагог творчо розвинула фребелівську ідею використання розповіді як методу при навчанні дітей мовлення в умовах дитячого садка. Софія Федорівна розробила вимоги, яких повинен дотримуватися вихователь, застосовуючи цей метод у роботі з дошкільниками: володіти літературною українською мовою, виразним, ясним, гнучким голосом, що передавав би найменші різноманітні відтінки настрою і почуття; вивчати зміст розповіді напам'ять, продумати всі слова і вирази, щоб вони були зрозумілими для дітей; зміст розповіді повинен відповідати віку дітей; використовувати різні розповіді за жанром (авторські оповідання, казки, морально-життєві сюжети); не вимагати від дітей відразу робити «життєво-моральні» висновки; велику розповідь розподіляти на два етапи подачі матеріалу; тему розповіді пов'язувати з малюванням, ліпкою, аплікацією; організувати «активне переживання» змісту розповіді шляхом драматизації.

С. Ф. Русова зробила висновок, що Фр. Фребель за свого життя не зміг твердо поставити на практичний ґрунт свою систему. Причиною цього був на той час не достатній запас знань, якими володіла психологія, щоб дати його «методам сталих психологічних підвалин» [1, 60].

Архівні матеріали, з якими нам вдалося ознайомитися містять звіт про роботу першого українського зразкового садка товариства Дитяча Хата за 1917-1918 навчальний рік. В організації цього дитячого садка і практиці його роботи безпосередню участь брала С.Ф. Русова. Аналіз звіту показав, що вихователі за методичного керівництва Софії Федорівни старалися реалізувати «фребелівсько-монтессорівську систему вільного виховання на національній основі», яку вона детально описує в праці «Дошкільне виховання». Софія Федорівна один раз на тиждень давала відкрите заняття з дітьми у дитячому садку для вихователів. Забезпечувала педагогічний колектив посібниками з виховання дітей дошкільного віку на національному ґрунті. Незважаючи на сприяння С.Ф. Русової вихователі гостро відчували нестачу матеріалу та методичних посібників з ведення занять ручної праці, що становили основу навчально-виховного процесу фребелівського дитячого садка. У достатній кількості був матеріал (глина) для занять ліпленням та папір для малювання. Багато уваги вихователі приділяли такій фребелівській формі організації навчання дітей як екскурсії до об'єктів природи (ботанічний сад, зоологічний сад, річка Дніпро). У першому зразковому національному садку провадилася робота зі співпраці з батьками. Вихователі вивчали умови родинного виховання дитини. Керівник закладу був переконаний, що тільки тісна співпраця з сім'єю, дасть бажаний результат у вихованні і навчанні дошкільників [4, 16], що є фребелівською ідеєю організації роботи дитячих садків.

Архівні джерела свідчать, що велика робота велася відділом дошкільної і позашкільної освіти, очолюваним С.Ф. Русовою. Були організовані семінари спеціалістів дошкільного виховання м. Києва з метою пропагування дошкільного виховання серед населення, курси для підготовки «діячів дошкільного виховання». Слухачів курсів готували до роботи з організації народних дитячих садків, дитячих майданів, клубів, літніх колоній. Програма курсів тривалістю два місяці, датована січнем 1917 року, була розроблена С.Ф. Русовою. Архівні матеріали, також, містять програму місячних курсів з дошкільного виховання датовану квітнем 1918 року. Аналіз програм курсів, праці С.Ф. Русової «Дошкільне виховання» показав, що з педагогікою дитячого садка Фр. Фребеля слухачів курсів ознайолювали під час читання дисциплін «Розвиток дошкільного виховання. Його методи і основні принципи», «Ручна праця», «Малювання, ліплення і вирізання». Новою дисципліною у підготовці працівників дошкільної освіти, що була включена до навчального плану курсів – «Українознавство» [5, 18]. Вивчення цієї дисципліни пізніше було закріплено законом про обов'язкове вивчення української мови та літератури, історії та географії. У січні 1918 року С.Ф. Русова на законодавчому рівні закріпила загальне обов'язкове дошкільне виховання дітей в УНР. На основі концепції українського дитячого садка була розроблена «Інструкція до дитячого садка і захистка» з методичними порадами для керівниць зі спостереження за дітьми під час різних видів діяльності [3]. Аналіз інструкції показав наслідування фребелівського дитячого садка за принципами, змістом, формами і методами, збагативши його роботу іншими ідеями, що ґрунтувалися на досягненнях тогочасної психолого-педагогічної науки та стану розвитку суспільства. Наприклад, особливий наголос у змісті інструкції робиться на індивідуалізацію, демократизацію, національну забарвленість навчально-виховного процесу. Відчувається вплив педагогічних ідей вільного виховання: «Все керування щодо дітей зводиться до допомоги в дитячих вільних іграх, заняттях, а не в тому щоб весь час втручатися в життя дітей» [3, 50]. Наступними документами в архівних матеріалах, після названої інструкції, є опис змісту і методів роботи на дитячих майданчиках в літній період (автор Л. Релина), список матеріалів і обладнання для дитячого садка. Основним методом

педагогічного процесу названа гра, перелічені всі форми роботи, види дитячої діяльності та засоби фребелівського дитячого садка. У списку рекомендованої літератури для вихователів першою названа праця С.Ф. Русової «Дошкільне виховання».

Отже, вплив фребелівської педагогіки на теорію та практику суспільного дошкільного виховання УНР був відчутний. За рекомендацією С.Ф. Русової садівниці користувалися також педагогічними ідеями італійського педагога М. Монтесорі, особливо у сфері організації дітей до діяльності, в якій велика увага надавалася самостійній творчій дії. Використання педагогічних ідей Фр. Фребеля у національному дитячому садку відбувався в умовах гострої нестачі фахівців дошкільного виховання, дефіциту засобів навчання дошкільників та методичної літератури для садівниць. Подальші наші наукові пошуки будуть пов'язані з особливостями впливу фребелівської педагогіки на розвиток українського дошкілья у радянський період України.

Список використаних джерел

1. Русова С. Вибрані педагогічні твори / С. Русова.; упоряд., передм., коментарі, іменний та бібліографічний покажчики О.В. Проскура. – К.: Освіта, 1996. – 304с.
2. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2-х кн. / С. Русова.; за ред. Є.І. Коваленко; упоряд., передм., прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук. – К.: Либідь, 1997. – Кн. 1. – 272 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) Ф. 166, Оп. 1, с. 198. – Інструкції підвідділу дошкільного виховання Наркомосу УСРР про організацію роботи дитячих установ і дитячих садків, майданчиків, клубів. Примірний кошторис видатків на устаткування дитячого садка. Мандати і посвідчення співробітників дитячих установ та список дитсадочків м. Києва (29.01.19р. -15.07.19р.) – 162 а.
4. ЦДАВО України Ф. 2201, Оп. 2, спр. 517. – Доповіді про організацію, розвиток і завдання дошкільного виховання. Протокол і звіт українського дитячого садка товариства «Дитяча хата» за 1917 -1918 рр. План діяльності інструктора українського дошкільного виховання з організації дитячих садків при Українському робітничому клубі в м. Києві (23 березня 1918р. – 29 січня 1919р.) – 35 арк.
5. ЦДАВО України Ф.2581, Оп.1, спр.169. – Інформація відділу дошкільного виховання про лекції і їхні теми для робітників-дошкільників дошкільних установ в українському семінаріумі (15 січня 1919 – 17 квітня 1918) – 59 арк.
6. Die Spielpädagogik Friedrich Fröbels. Beiträge zur Fröbelforschung. Heiland, H. (Hrsg.). – Hildesheim; Zurich; New York: Georg Olms Verlag, 1998. – 370 S.

References

1. Rusova S. Vybrani pedahohichni tvory / S. Rusova.; uporiad., peredm., komentari, imennyi ta bibliohrafichnyi pokazhchyky O.V Proskura. – K.: Osvita, 1996. – 304s.
2. Rusova S. Vybrani pedahohichni tvory: U 2-kh kn. / S. Rusova.; za red. Ye.I. Kovalenko; uporiad., peredm., prym. Ye.I. Kovalenko, I.M. Pinchuk. – K.: Lybid, 1997. – Kn. 1. – 272 s.
3. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy) F. 166, Op. 1, s. 198. – Instruksii pidviddilul doshkilnoho vykhovannia Narkomosu USRR pro orhanizatsiiu roboty dytiachykh ustanov i dytiachykh sadkiv, maidanchykyv, klubiv. Prymirnyi koshtorys vydatkiv na ustatkuvannia dytiachoho sadka. Mandaty i posvidchennia spivrobotnykiv dytiachykh ustanov ta spysok dytsadochkyv m. Kyieva (29.01.19r. -15.07.19r.) – 162 a.
4. TsDAVO Ukrainy F. 2201, Op. 2, spr. 517. – Dopovidi pro orhanizatsiiu, rozvytok i zavdannia doshkilnoho vykhovannia. Protokol i zvit ukrainskoho dytiachoho sadka tovarystva «Dytiacha khata» za 1917 -1918 rr. Plan diialnosti instruktora ukrainskoho doshkilnoho vykhovannia z orhanizatsii dytiachykh sadkiv pry Ukrainському робітничому клубі в м. Києві (23 bereznia 1918r. – 29 sichnia 1919r.) – 35 ark.
5. TsDAVO Ukrainy F.2581, Op.1, spr.169. – Informatsiia viddilul doshkilnoho vykhovannia pro leksii i yikhni temy dlia robotnykiv-doshkilnykiv doshkilnykh ustanov v ukrainskomu seminariumi (15 sichnia 1919 – 17 kvitnia 1918) – 59 ark.
6. Die Spielpädagogik Friedrich Fröbels. Beiträge zur Fröbelforschung. Heiland, H. (Hrsg.). – Hildesheim; Zurich; New York: Georg Olms Verlag, 1998. – 370 S.